

kal, hanem a benső részvet meleg, és az igazságos méltatás komoly hangján.

Halandó porhüvelyét immár a föld göröngye takarja, de lelke itt maradt közöttünk, hogy alkotásaival továbbra is serkentsen, buzdítson bennünket és utódainkat a verejtékes út ernyedetlen folytatására, mely rögön és szakadékon keresztül az emberi lét hajnalhasadásához vezet.

Legyen áldott az ő emléke!

Az 1916. évi barlangkutatóm eredményéről.

(13 szövegközti képpel.)

Irta: HILLEBRAND JENŐ dr.

A) Ásatás a bajóti Jankovich-barlangban.

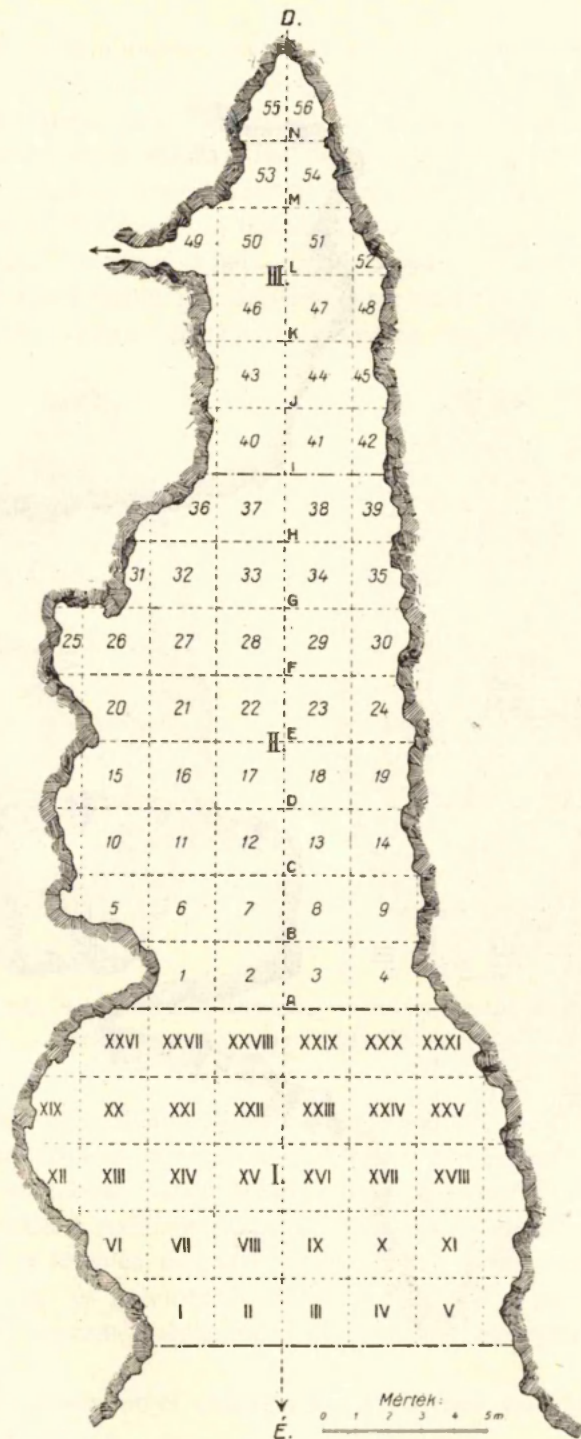
Ebben a barlangban az ásatásokat a Magyar Nemzeti Múzeum megbízásából és támogatásával június 12-étől július 1-ig végeztem. Az ásatások vezetésében egy-egy hétig BELLA LAJOS és KORMOS TIVADAR dr. urak is részt vettek.

Az ásatásokat VARJU ELEMER, a Nemzeti Múzeum Régiség osztályának igazgatója is megtekintette.

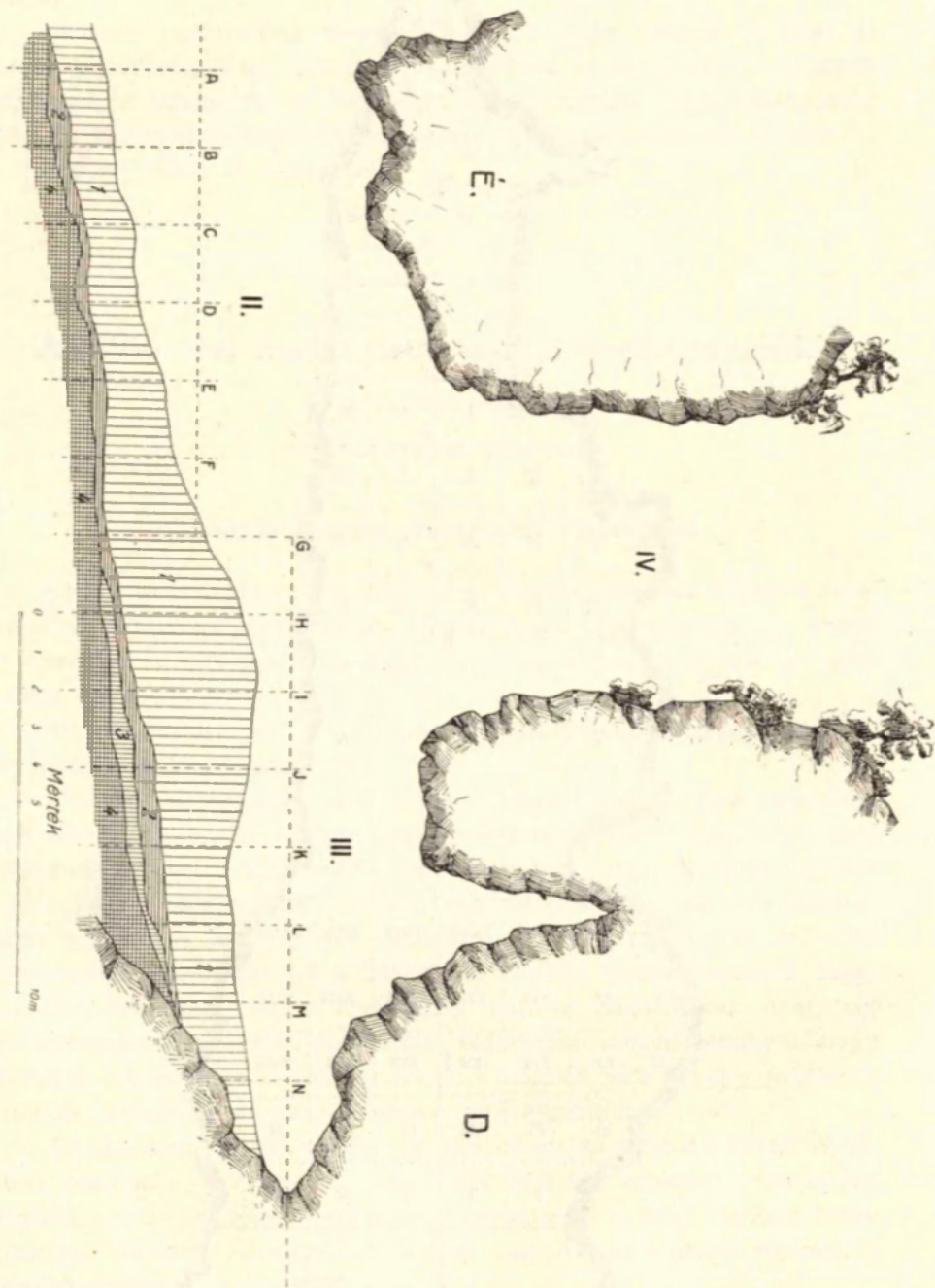
A barlangnak főágában csak annyit ásattam, hogy a rétegek profilja végig követhető legyen. A barlangnak fenekére azonban csak helyenként akadtunk rá, mivel a fenékre telepedő pasztikus sárga agyag helyenként nagyon vastag és általában meddő s így takarékoság szempontjából el kellett állnunk a fenékig való ásatástól. A KORMOS TIVADAR dr. urral együtt felvett hosszszelvény a 2-ik ábrán látható. Ebből kiviláglik, hogy a solutréi kori réteg csak a barlangnak hátulsó felében van meg, míg elől kiemelődik; a később tárgyalandó oldalágban viszont rendkívül nagy méreteket ölt az említett solutréi réteg. A főágból csak néhány palaeolith került ki; semmi nevezetesebb leletre nem akadtunk.

Az idejű ásatásoknak főcélja az volt, hogy az ujonnan feltárt oldalágnak kikutatását előbbre vigyük. Különösen két szempont volt ebben irányadó: 1. Összefügg-e vajjon ez a barlang-ág a nagy barlang közepében levő kisebb barlanggal? 2. Vajjon milyen kori kulturát rejtenek a mélyebb rétegek?

Helyenként 4 m-nél is mélyebbre hatoltunk le a vöröses sárga pleistocaen agyagban anélkül, hogy a fenéket elértük volna. A talaj még

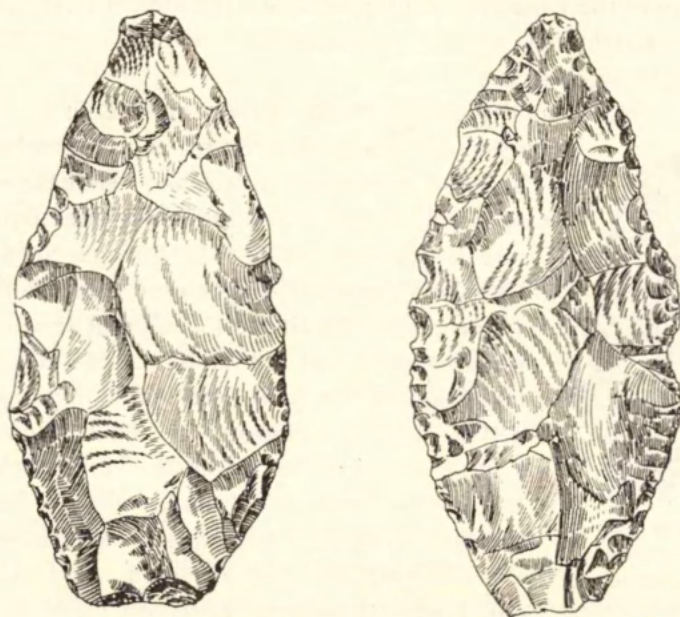
1. kép. A bajóti Jankovich-barlang alaprajza. Felvette: HILLEBRAND J. dr.
 Magyarázat: I = I. robbantott előcsarnok, II = Belső csarnok, III = Hátulsó terem,
 ← = Ujjonnan feltárt üreg felé.

2. kép. A Jankovich-barlang belső csarnokának és hátulsó termének sematizált hosszmetésete. Felvették: HILLEBRAND J. dr. és KORMOS T. dr.
 Magyarán: II = Belső csarnok, III = Hátulsó terem, IV = Kürtő. 1 = Barna humusz (Bronzkor), 2 = Sárgás barlangi agyag (Magdalénien),
 3 = Zöldes barlangi agyag (solutréen), 4 = Sarga plasztikus agyag (sterilis).

mindig kong a csákányütések alatt. Ha ehhez hozzávesszük a barlang falának lejtési viszonyait, nagy valószínűséggel következtethetünk arra, hogy ez a barlangrész még folytatódik és minden valószínűség szerint összefügg a már említett szomszédos barlanggal is.

Ezekben a legmélyebb rétegekben petrographiai és faunistikai nézőpontból semmiféle változás sem tapasztalható a felső s a solutréi korba tartozó rétegekkel szemben. Ezt a megállapítást archaeologailag a legmélyebb rétegekből kikerült palaeolithek is megerősítik. Itt is határozottan a solutréi kultúra izlésére valló, mindkét oldalon megdolgozott palaeolith-

3. kép. Solutréi típusú lánssahegy elülső és hátulsó lapja.
Term. nagys. Rajzolta: SZOMBATHY K. dr.

típusok fordulnak elő. Elvértve akad egy-egy solutréi típusú lánssahegy is. (3. kép). Mindezeknek a technikája (4. kép) semmiben sem különbözik a 3 m-rel magabban talált solutréi formáknak technikájától. Ez a körülmény a mellett szól, hogy ez a barlangrész szokatlanul gyorsan töltődött fel. Ez a feltevés megadja magyarázatát annak, hogy itt tömérdek pleistocaen ág- és galytöredék nyersen, anélkül hogy elszenesedett volna, épségben maradt reánk, amit eddig más barlangban még sehol sem észleltek.

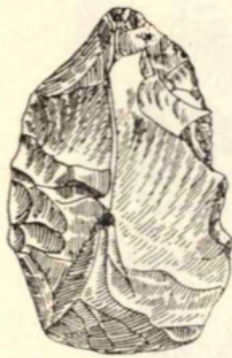
Faunistikai nézőpontból érdekesebb leletre nem bukkantunk; uralkodik a barlangi medve.

Palaeo-ethnologiai alapon az egész középső és alsó réteg komplexust

a solutréi korszaknak alsó részébe kell helyoznunk, a már tavalyi jelentésben megállapított korai solutréen-emeletbe, amelynek kulturája a protosolutréen és javasolutréen közé helyeződik. Jellemző vonása az, hogy a solutréi típusú lánshahegyek még nem alakultak ki kiforrott tipussá, de azért akadt már belőlük elvéve tökéletes példány is. 3. kép (a és b). A protosolutréen-nak és javasolutréen-nak önálló emeletértéke hazánk területére vonatkozólag végérvényesen biztosítottak látszik.

Ezt nemcsak a kétféle kultúra morphologiai bélyegeinek eltérő volta, hanem a stratigraphiai viszonyok is bizonyítják. A kétféle kultúra maradványai már több helyről suprapositióban kerültek ki. Az előbb említett korai solutréen-nak önálló emelet értékét végleg csak hasonló előfordulás fogja eldönthetni.

Amint már a tavalyi jelentésben is megemlítettem: a solutréenre

4. kép.

Solutréi kőszeköz.

Term. nagys. Rajzolta:

SZOMBATHY K. dr.

telepedő pleistocaen rétegek a mellékágban a magdalénien korszakba tartoznak; véleményem szerint annak alsó emeletét képviselik, amennyiben bennök a barlangi medve még tömegesen fordul elő. Ebből a rétegből a jellegzetesen magdalénien típusú vakarópenge került ki. (5. kép.) A barlang nyílásánál még a két év előtti ásatás alkalmával a magdalénien-nak felső emeletéből (barlangi medve nélkül) egy zeg-zugosan bevéselt vonalú díszszel ellátott csontpálcika került ki, amelynek alapján elvárhattuk, hogy előbb-utóbb nálunk is ráfognak akadni a nyugateurópai klasszikus művészi alkotásoknak megfelelő dísz tárgyakra. Az idei ásatásoknak egyik lelete ismét közelebb hozta ennek a föltevésnek a valószínűségét. E lelet az előbb tárgyalt

oldalág alsó magdalénien emeletébe sorolt agyagrétegből került ki. Ez egy mammutagyarból készített hosszúka, lapos amulettnek a töredéke (6. kép). A le nem törött vége felé át van lyukasztva; a lyuk kifurását, mint a praehistorikus tárgyaknál általában, két oldalról eszközölték. Az amulettnek egyik oldala egészen lapos, a másik nagyon gyengén domború. Ez a domború oldal, amely valószínűleg az agyar eredeti külső részének felel meg, érdekes bevéselt díszítéssel van ellátva. Az ornamentum három, a csüngő hosszában elhelyezett mélyített létrás, illetve gyöngysorvonalú díszből áll, mely három sor a csüngő függesztő lyuka felé szabadon végződik, másik végüknek két szélső sora azonban kéthárom íves vonallal volt összekötve. Ez a részlet sajnos nem állapítható meg egészen tisztán, mivel az amulettnek ez a része még a pleistocaen folyamán letörött. Az ornamentum első ránézésre a tisztán geometriai

motivum benyomását teszi. De mivel az ornamentum egyenes és íves vonalaknak kombinációjából áll, semmi esetre sem vehető egyszerűen geometriai eredetűnek, hanem egy egykori természethű ábrázolás már nagyon stilizált formájának. Ezt a következtetést hasonló esetekre, amikor egyenesek már íves vonalakkal kombinálódnak, egész általánosságban M. HOERNES¹⁾ vonta le. Részemről tovább megyek és inkább hajlok ERNST GROSSE felfogásához²⁾, aki a tisztán egyenes vonalokból összetett úgynevezett „geometriai” motívumoknak legnagyobb részét is végeredményben természethű ábrázolásokra vezeti vissza és ezt említett klasszikusnak mondható könyvében meggyőzően be is bizonyítja, elsősorban mai vadon élő néptörzsek művészi ábrázolásaira támaszkodva. Hogy a stilizálás mennyire kivetkőztetheti az egykori természethű ábrázolást eredeti formájából és értelméből, hogy ez végtére már a tisztán geometriai motívum benyomását kelti, azt meggyőzően a Spanyolországban legutóbb felfedezett fiatal pleistocaenkorai barlangi festmények bizonyítják.³⁾ (Cueva del Tajo de las Figuras).

Itt például a szarvasagancs ábrázolások a végtelig vitt stilizálás folytán valósággal alfabetikus jellegű, deformálódtak. Különösen érdekesek a nyomtatott nagy E betűre emlékeztető formák, amelyhez hasonló, de már teljesen E alakú formát a Santander melletti *La Pasiega barlangban* fedezett fel OBERMAIER s amelyet alkalman volt az ő vezetése mellett tanulmányoznom. Ezen E betűnek a jelentősége, amely itt emberi lábakkal kombinálva van ábrázolva, eddig megfejtve nem volt. Az előbb említett analógiák alapján nagyon valószínűnek tartom, hogy ezt az E betűt is agancs ábrázolásokra lehet visszavezetnünk.

Ezt a kis elkalandozást azért tettem meg, hogy bebizonyítsam vele annak a föltevésnek a valószínűségét, hogy a szóban forgó amulettnek, ornamentum motívuma a nyugateurópai művészi kultuszszal összefüggésben állhatott. Az eddig Keleteurópában gyér számban talált pleistocaenkorai díszített tárgyak túlnyomóan geometrikus díszszel vannak ellátva; ennek alapján sok szakember arra a következtetésre jutott, hogy itt keleten egy független művészeti központ volt. Részemről sokkal valószínűbbnek tartom, hogy úgy, mint a pleistocaen kulturák általában, éppen úgy a művészi kultusz is egész Európában egymással kapcsolatban alakult ki.

5. kép. Vakarópenge (Magdalénien).

Term. nagys. Rajzolta: SZOMBATHY K. dr.

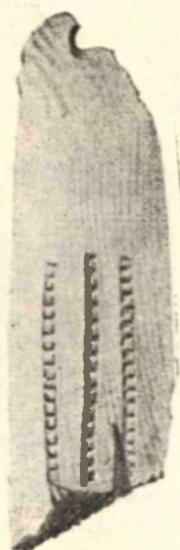
¹⁾ Urgeschichte der bildenden Kunst in Europa, 1915.

²⁾ Die Anfänge der Kunst, 1894.

³⁾ JUAN CÁBRE: Avance al estudio de las pinturas prehistoricas del extremo sur de Espana. Madrid, 1914. II. tábla.

Ezek a kultúra áramlatok egyszer nyugatról keletre, (aurignacien és magdalénien korszak) máskor keletről nyugatra haladtak (solutréi kor).

Ezen felfogás értelmében a Keleteurópában a solutréi korszak elején és a magdalénien korszakban uralkodó geometrikus motívumok ornamentumok nem mások, mint a nyugateurópai stilizálódásnak indult művészi ábrázolásoknak szélsőséges megnyilvánulásai. Ezt a föltevést talán a legmeggyőzőbben a Predmostban talált kora-solutréi, mammutagyarra vésett, erősen stilizált női alak ábrázolás bizonyítja. Ez nem más, mint a nyugateurópai „Venus kultusz”-nak szélsőségesen stilizált megnyilvánulása.

6. kép. Mammut-
agyarból készített
disztített csontamulet.
Term. nagys. Rajzolta:
SZOMBATHY K. dr.

Nyugateurópában az aurignacien korszak derekán a női termékenység kultusza szolgálatában álló természetű női szobrocskákat készítettek elefántcsontból, zsirkóból stb. Ennek a kultusznak hullámai az aurignacien korszak végén eljutnak Ausztriáig („willendorfi Venus”). A solutréi korszak legelején pedig megtaláljuk Predmostban az elefántcsontra vésett stilizált „Venus” képét, amely ábrázolás kétségkívül ugyanazon kultusz szolgálatában állott. Ha ebből az ábrázolásból egyes részleteket külön-külön ábrázolva találunk meg, ezeket is sokan geometrikus motívumoknak vennék, holott a tényleges formában senki sem vonhatja kétségbe azt, hogy itt egy természetűen ábrázolt női testnek stilizált alakításával állunk szemben. Az ilyen erősen stilizált ábrázolásokat később más kulturájú néptörzsek már nem értették meg, vagy pedig félreértették azokat s így származhattak sokszor az úgynevezett „geometrikus” motívumok.

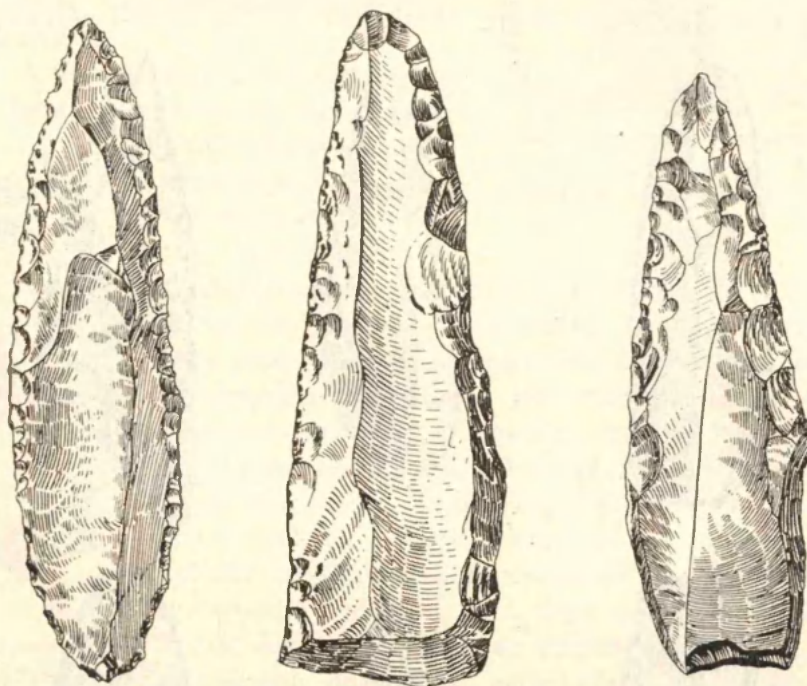
A rendelkezésemre álló irodalomban csak két analogiát sikerült amulettünk ornamentumára vonatkozólag találnom. Az egyik az előbb említett predmosti „Venus” ábrázolás¹⁾, ahol szintén megtaláljuk az egyenes és íves létrás disztü vonalaknak a kombinációját. A másik tárgy a svájci Schaffhausen melletti freudenthali barlangnak magdalénien rétegéből került ki. Ez egy, a mi amulettünkhöz hasonló hosszúkás alakú lapos disztárgy, amelyen rhombusos (a létrás diszhez közel álló disz) disztü sorok három vonalban hasonlóan helyezkednek el, mint a mi amulettünk esetében.²⁾ Mint már az előzőkben kifejtettem, a predmosti lelet esetében határozottan kimutatható a nyugateurópai kultusszal való össze-

¹⁾ Der Mensch aller Zeiten. Abbildung 192. pag. 300.

²⁾ M. HOERNES: Der diluviale Mensch in Europa 1903. 22. ábra 66. oldal.

függés, a freudenthali leletekről pedig tudjuk, hogy minden tekintetben szorosan csatlakoznak a délfranciaországi leletekhez. Elismerem, hogy ezek az említett analógiák nem annyira tökéletesek, hogy azok alapján határozottan kimondhatnók a mi ornamentumunknak a nyugatiakkal való közvetlen kapcsolatát, de a fentebb mondottak alapján jogosultnak látszik ilyen összefüggést föltételezni s erős a meggyőződése, hogy újabb hazai leletek még támogatni fogják ezt a föltevést.

Befejezésül meg kell még említenem, hogy a Magyar Nemzeti Mú-

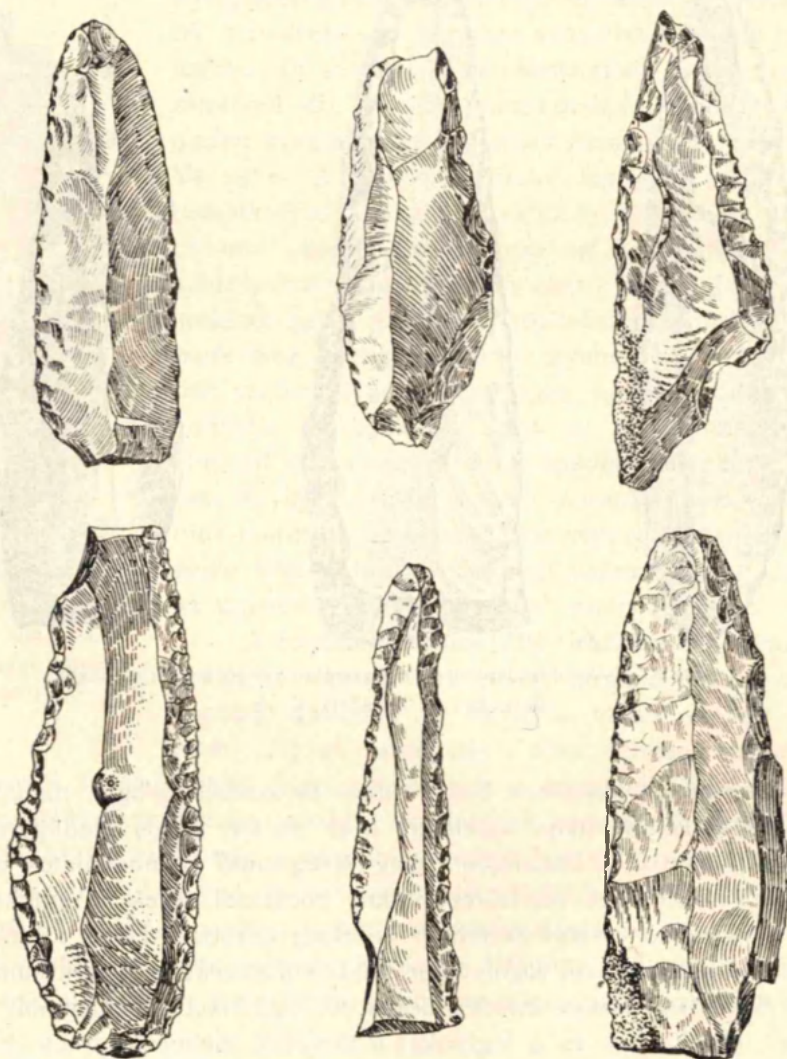
7. kép. Köröskörül szilánkolt aurignacienkori pengék. Term. nagys.
Rajzolta: SZOMBATHY K. dr.

zeum kérésére és JANKOVICH BÉLA vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter úr Ő Excellentiája ajánlatára a cs. és kir. közös Hadügyminiszterium kegyes volt a barlangban még elvégzendő előmunkálatok céljára 18 orosz hadifoglyot rendelkezésünkre bocsátani. Ezek a munkálatok 1910. október hó 27-étől december hó 6-áig tartottak. Hálás köszönettel tartozunk a kenyérmezei foglyotábor rendkívül előzékeny parancsnokának, FIEDEL SCHUSTER OSZKÁR ezredes úrnak, aki ügyünket a legnagyobb lelkesedéssel karolta fel és a foglyokat a táborból élmezte. Mély hálával tartozunk még meszleni MESZLENY PÁL esztergommegyei főispán úrnak, aki kegyes volt ügyünkben ismételten közben járni az említett foglyotábor

parancsnokságánál. Nagy elismeréssel tartozunk továbbá BAITS György bajóti községi jegyző úrnak, aki az előmunkálatoknak sok fáradsággal járó vezetését készséggel elvállalni szives volt. Az elért szép eredményt nagyrészt neki köszönhetjük.

B) Ásatás az Istállóskői barlangban.

Ebben a barlangban az ásatásokat a Magyar Nemzeti Múzeum és a m. kir. Földtani Intézet megbízásából és támogatásával folytattam 1916. év augusztus hó 19-étől 26-áig. Stratigraphiai és faunisztikai nézőpontból

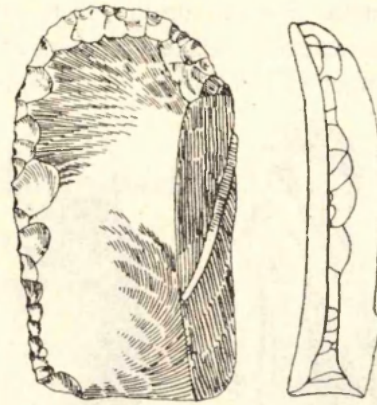
8. kép. Köröskörül szilánkolt aurignacienkori pengék. Term. nagys.
Rajzolta: SZOMBATHY K. dr.

az ásatások nem jártak különösebb eredménnyel. A pleistocaenkori kitöltés végig egységes képződménynek bizonyult.

A faunában néhány farkas és róka-csonttól eltekintve kizárólag csak a barlangi medve volt képviselve. Annál kielőgőbb volt a praehistorikus eredmény. Az idén is folytattam a már néhány év előtt feltárt aurignacienkori tűzhelynek a kikutatását.

A tűzhely nagyon sok eliszaposodott faszenet tartalmazott, úgy hogy a palaeolitheknek nagy-része vastagon volt faszénnel borítva. A tűzhely feletti és alatti rétegekből csak nagyon kevés palaeolith került ki, de ezek is hasonló típusúak voltak. Szóval az egész pleistocaen réteg komplexust, amely helyenként 2 m-nél is vastagabb, az aurignacien korszakba kell utalnunk. Ez sajnálatos körülmény, mivel ez az egyetlen, faunától kísért tipikus aurignacien lelőhelyünk, (A magyarbodzait tudvalevően fauna nem kísérte) és nagyban fokozta volna a leleteknek értékét, ha a hazai aurignacien kulturát más kulturákkal kapcsolatban mutathattuk volna ki. Igaz, hogy a leletek annyira tipikusak és annyira egységesek, hogy eddigi palaeo-ethnologiai tapasztalataink szerint aurignacienkorukhoz kétség nem fér

Ez alkalommal is nagy számban kerültek napfényre a szebbnél-szebb határozottan az aurignacienkori kultúra izlésére valló palaeolithek. Ezek közül ki kell emelnem az elég gyakori köröskörül szilánkolt élű pengéket (7—8. kép), tipikus vakarópengéket (9. kép), továbbá egy árvésőt, (burin, Stichel), amelynek típusa a nyugateurópai felső aurignacien rétegeket jellemzi (10. kép). A véső élét egy pattintott lap (coup de burin) és egy kis szilánkolt hornyolás alkotják. Meg kell még említenem egy valószínűleg barlangi medve bordájából készített és

9. kép. Aurignacienkori vakarópenge.
Term. nagys.

Rajzolta: SZOMBATHY K. dr.

10. kép.

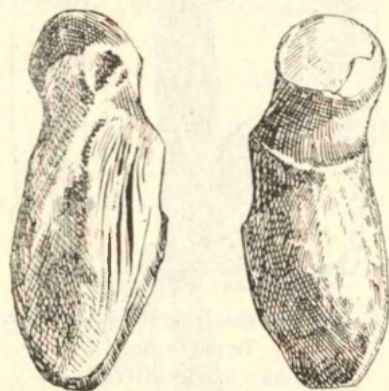
Aurignacienkori
árvéső. Term. nagys.
Rajzolta:
SZOMBATHY K. dr.

11. kép. Bórsimító.
Term. nagys.

Rajzolta:
SZOMBATHY K. dr.

simára csiszolt úgynevezett bőrsimítót (11. kép) és egy érdekes alakú úgynevezett „kiskevélyi penge“ típusú barlangi medve fogából készített pengét (12. kép). Az ideai ásatásoknak egyik legnevezetesebb lelelete egy

12. kép. Kiskevélyi fogpenge.

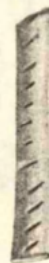
Term. nagys.

Rajzolta: SZOMBATHY K. dr.

vélem. Negative bizonyítja ezt a magas vakaróknak vagy gyaluszerű vakaróknak (grattoir Tarté, grattoir carené) teljes hiánya, amely típusok a java aurignacienkori kultúráknak állandó és tömeges kísérői nemcsak Nyugat-európában, hanem Ausztriában is (Willendorf). E mellett szól még az előbb említett felső aurignacien típusú árvéső (10. kép), továbbá az összes kísérő formáknak az osztrák willendorfi felső aurignacien típusokkal való azonossága. Egy másik felső aurignacien típusú árvésőnek, az úgynevezett íves árvésőnek (burin, busqué, Bogenstichel) a hiánya nem igen esik latba, mivel ez tapasztalataim szerint a franciaországi leletek közt is nagyon ritkán fordul elő. Ezt azért említem meg, mivel az íves árvéső minden tipológiai táblázatban, mint a felső aurignacien emeletre elsősorban jellemző típus van feltüntetve. Ez helyes is, csak az a baj, hogy nagyon ritkán találkozunk vele.

simára és ovális keresztmetszetűre csiszolt csonttűalakú tárgy, amely az egyik oldalon ferdén rovátkolt vonalakkal van diszítve (13. kép). Ez a legrégebb diszített tárgyunk a hazai pleistocaenből s ezért egyszerűsége dacára is nagyon érdekes, mivel bizonyítja, hogy a hazai aurignacienkori emberben szintén volt művészi hajlam. Most már joggal várhatunk tökéletesebb művészi alkotásokat a hazai aurignacienből.

Ami az istállóskői kulturának pontosabb chronologiai meghatározását illeti, az újabb eredmények alapján azt az aurignacien felső emeletébe tartozónak

13. kép. Diszített csonttű töredéke.

Term. nagys.

Rajzolta:
SZOMBATHY K. dr.

Hochsolutréen-Stufen in Ungarn endgültig festgestellt zu sein. Das beweisen nicht nur die abweichenden morphologischen Charaktere beider Kulturen, sondern auch die stratigraphischen Verhältnisse. Die Überreste beider Kulturen wurden schon auf verschiedenen Fundorten in Supraposition gefunden. Den selbständigen Wert des vorher erwähnten Früh-solutréens können erst spätere Funde bestimmen.

Wie schon in meinem vorjährigen Bericht erwähnt, gehören die auf das Solutréen gelagerten pleistozänen Schichten des Seitenastes zum Magdalénien; meiner Meinung nach repräsentieren sie die untere Stufe des Magdaléniens, da sie noch zahlreiche Reste des Höhlenbären enthalten. Aus dieser Schicht stammt ein Klingenkrazer von charakteristischem Magdalénien-Typus. Aus dem oberen Magdalénien (ohne Höhlenbär) wurde noch vor zwei Jahren bei der Öffnung der Höhle ein kleiner, zick-zack verzierter Knochenstab gefunden, auf Grund dessen man mit vollem Recht hoffen durfte, daß mit der Zeit Funde der klassischen westeuropäischen Kunst gleichend auch bei uns zum Vorschein kommen werden. Ein neuer gemachter Fund bestärkt diese Annahme in hohem Grade. In der zum unteren Magdalénien gehörenden Lehmschichte des Seitenastes wurde nämlich ein aus Mammutstoßzahn hergestelltes längliches, flaches Amulett-Fragment gefunden (Abbild. 6.). Das unverletzte Ende des Bruchstückes ist durchbohrt, das Loch wurde — wie es bei prähistorischen Gegenständen üblich ist — von beiden Seiten gebohrt. Die eine Seite des Amuletts ist ganz flach, die andere etwas schwach konvex. Die konvexe Seite — wahrscheinlich die originale Fläche des Stoßzahnes — ist mit interessanter eingravierter Ornamentik verziert. Das Ornament besteht aus drei, in der Länge des Amuletts angebrachten Reihen von Leiterschnurähnlichen Gravierungen. Das Ende der drei Reihen, welche dem Loch zugewendet sind, enden frei, das andere Ende war hingegen von 2—3 Bogenlinien überbrückt. Dieses Detail läßt sich leider nicht ganz genau unterscheiden, da dieser Teil des Amuletts noch während dem Pleistozän abgebrochen ist. Das erwähnte Ornament macht auf den ersten Blick den Eindruck eines rein geometrischen Musters. Da jedoch das Ornament aus geraden und Bogenlinien kombiniert ist, kann es kaum als echt geometrischen Ursprunges angesprochen werden, vielmehr als die stark stilisierte Form einer einst naturgetreuen Darstellung. Diesen Schluß zieht M. HOERNES für den Fall, wo Gerade- und Bogenlinien in einem Ornament vereint sind.¹⁾

Ich möchte noch weiter gehen und neige mehr der Ansicht ERNST GROSSE'S zu, der auch den größten Teil, der nur aus geraden Linien

¹⁾ Urgeschichte der bildenden Kunst in Europa 1915.

zusammengesetzten sogenannten „geometrischen“ Ornamente auf einstige naturgetreue Darstellungen zurückführt. Er liefert schlagende Beweise dafür aus dem Kunstleben primitiver Naturvölker.¹⁾ Ähnliche Erscheinungen treffen wir bei den spätpleistozänen Höhlenwandabbildungen in Spanien, wo zum Beispiele das Bild des Hirschgeweihes bis zu einem alfabetischen Zeichen stilisiert ist und öfter an das grosse gedruckte E erinnert.²⁾ Ein ähnliches schon ganz dem E gleichendes Zeichen hat H. OBERMAIER in der Höhle von La Pasiega (Provinz Santander) entdeckt, welche Höhle ich unter seiner liebenswürdigen Leitung besichtigte.

Die Bedeutung dieses E, welches in der Höhle von La Pasiega mit menschlichen Füßen zusammen abgebildet ist, war bis jetzt nicht zu konstatieren. Ich halte es auf Grund der zuvor erwähnten Analogien für höchst wahrscheinlich, daß dieses Zeichen E als eine stark stilisierte Form des Hirschgeweihes anzusprechen ist.

Ich machte diese kleine Abschweifung von meinem eigentlichen Thema, damit ich die Wahrscheinlichkeit jener meiner Auffassung beweisen könne, daß das Motiv unseres Amulettornaments mit den westeuropäischen Kunstkultus möglicherweise in Verbindung stehen könnte. Der größte Teil, der bis jetzt in Osteuropa gefundenen pleistozänen Kunstgegenstände ist mit geometrischen Mustern verziert; auf Grund dieser Beobachtung kamen viele Fachleute auf den Gedanken, daß hier im Osten während des Pleistozäns ein selbständiges Kunstzentrum bestand. Ich halte es dagegen für viel wahrscheinlicher, daß gerade so wie die pleistozänen Kulturen, auch die Kunstkultur in ganz Europa eine einheitliche Entwicklung hatte. Diese Wellen des entsprechenden Entwicklungsganges scheinen sich zeitweise von Westen nach Osten (Aurignacien, Magdalénien) ein andermal von Osten nach Westen ausgebreitet zu haben (Solutréen). Im Sinne dieser Auffassung sind die in Osteuropa gefundenen dem Solutréen- und Magdalénien angehörenden, und mit geometrischen Mustern versehenen Kunstwerke nichts anderes als das Resultat äußersten Stilisierungen anheimgefallener westeuropäischer Darstellungen. Diese Auffassung wird vielleicht auf das Überzeugendste durch die Predmoster stilisierte Venusdarstellung auf Elfenbein graviert unterstützt. Im Dienste des Venuskultus verfertigt man in Westeuropa während dem Hoch-Aurignacien korpulente weibliche Körper darstellende und vielleicht die weibliche Fruchtbarkeit symbolisierende naturgetreue Figuren aus Elfenbein. Die Wellen dieses Kultus gelangen am Ende des Aurignaciens bis Österreich (Die Venus von Willendorf). Am Anfang des Frühsolu-

¹⁾ Die Anfänge der Kunst 1894.

²⁾ JUAN CABRÉ: Avance al estudio de las pinturas prehistoricas del extremo sur de Espana. Madrid, 1914. II. Tafel.

tréen finden wir die auf Elfenbein gravierte stark stilisierte Venusdarstellung von Předmost (Mähren). Würde man einzelne Details dieser stilisierten Darstellung einzeln dargestellt auffinden, so würde man dieselben allgemein als geometrische Motive ansprechen.

Häufig wurden ähnliche stilisierte Darstellungen von fremden Volksstämmen weiter schematisiert, auf welche Weise die sogenannten „geometrischen Motive“ entstanden sind.

B) Ausgrabungen in der Istállósköer Höhle im Bükkgebirge.

Die Ausgrabungen dauerten vom 19. bis zum 26. August. Von stratigraphischem und faunistischem Gesichtspunkte waren die erzielten Resultate nicht von Belang. Die pleistozäne Ausfüllung der Höhle erwies sich als ein einheitlicher Schichtenkomplex. In der Fauna war von einigen Wolfs- und Fuchsknochen abgesehen, ausschließlich der Höhlenbär vertreten. Umso interessanter war das prähistorische Resultat der diesjährigen Ausgrabungen. Ich setzte die Aufschliessung der von einigen Jahren entdeckten Aurignacien-Kulturschicht fort. Diese Schicht enthielt viel Holzkohle, so daß der größte Teil der gefundenen Paläolithen in Holzkohle gehüllt war. Ausser der Kulturschicht kamen nur wenige Paläolithen zum Vorschein; teilweise aus den höheren, teilweise aus den unteren Schichten aber sämtlich dem Aurignacientypus angehörend. Wir müssen also den ganzen pleistozänen Schichtenkomplex der bis 2-m Mächtigkeit erreicht, in das Aurignacien einreihen. Da dieser Fundort bis jetzt der einzige von Fauna begleitete Aurignacienfundort in Ungarn ist, so wäre es von grosser Bedeutung gewesen, hier mehrere Kulturen in Supraposition aufdecken zu können. Die Funde sind zwar so typisch, daß ihr Aurignacienzeitalter auch unter solchen Umständen nicht in Zweifel gezogen werden kann.

Unter den diesjährigen Funden will ich die folgenden hervorheben: Rundherum typisch retuschierte Klingen (7—8. Abbild.). Klingenkratzer (9. Abbild.) ferner ein Stichel, dessen Typus den westeuropäischen oberen Aurignacienformen entspricht (10. Abbild.). Die Spitze des Stichels wird durch einen „Coups de burin“ und durch eine Kerbe gebildet. Erwähnenswert ist noch ein aus einer Höhlenbärenrippe gefertigter Fellglätter, (11. Abbild.) und eine Klinge aus dem Eckzahn des Höhlenbären gefertigt (12. Abbild.). Wie die Leser unserer Zeitschrift wissen, ist dieser interessante „Kiskevélyer Klingentypus“ bis jetzt nur aus dem ungarischen Paläolithicum bekannt, aber bei uns ziemlich häufig. Einer der interessantesten Funde ist diesmal das Fragment einer Knochennadel, welche auf der einen Seite mit schräg eingravierten Strichen verziert ist (13.

Abbild.). Diese Nadel ist der älteste verzierte Gegenstand des ungarischen Palaeolithicums und daher trotz seiner Einfachheit von Bedeutung, weil dieser Fund beweist, daß sich auch unser Auringnacienschichtmensch künstlerisch betätigte. Nun können wir mit Recht auch vollständigere Kunstprodukte aus unseren Aurignacienschichten erwarten.

Was die präzise Zeitbestimmung der Istállóskőer Kultur anbelangt, glaube ich dieselbe auf Grund der neuesten Resultate in das obere Aurignacien verlegen zu müssen. Negativ beweist dies das vollständige Fehlen der Hochkratzer, welche Typen die beständigen Begleiter des Hochaurignaciens, nicht nur in Westeuropa, sondern auch in Osten sind (Willendorf). Dafür spricht noch, der schon erwähnte typische Stichel (10. Abbild.) ferner sämtliche Begleitformen die mit den Willendorfer Spätaurignacienformen fast identisch sind. Das Fehlen des Spätaurignacien-Bogenstichels in unserer Fundschicht ist meiner Ansicht nach nicht ausschlaggebend, da dieser Typus meinen Erfahrungen nach auch in den französischen Fundstätten sehr selten ist. Das erwähne ich auch darum, weil dieser Typus in jeder typologischen Tafel als wichtigste Leitform des Spätaurignaciens erwähnt ist. Ich anerkenne, daß er sehr charakteristisch für das Spätaurignacien aber leider nur allzu selten anzutreffen ist.

Die Zoltánhöhle bei Herkulesfürdő.

Von Dr. OTTOKAR KADIĆ.

Mit 1 Kartenbeilage im ungarischen Texte.¹⁾

Die Zoltánhöhle wurde im Jahre 1904 bekannt, als die Brücke bei den Sieben-Quellen und der von hier auf die Irenenhöhe führende Serpentinweg erbaut wurde. Gutsbesitzer ZOLTÁN v. JENOVAY war damals der erste, der die Höhle besuchte und von ihm wurde dieselbe der Badedirektion empfohlen. Hierauf erstattete die Badedirektion dem Ackerbauministerium Bericht, seitens des Ministeriums aber wurde die Angelegenheit der kgl. ungar. geologischen Reichsanstalt zugewiesen, und zugleich die Erforschung der Höhle angeordnet. Mir wurde der Auftrag

¹⁾ Die Kartenbeilage befindet sich am Schluß des ungarischen Textes. (Siehe S) *Erklärung*: Grundriß und Langsschnitte der Höhle. — 1 = Schwarzer Humus. 2 = Losser kalkiger Ton. 3 = Gebundener kalkiger Ton. 4 = Plastischer Ton. — Die ausgegrabenen Teile sind mit Schraffierung kenntlich gemacht.